

Катков Василь Васильович
спеціальність «Практична психологія» (магістратура)
Мелітопольський державний педагогічний університет
імені Богдана Хмельницького, м. Мелітополь, Україна
Науковий керівник – Каткова Тетяна Анатоліївна
старший викладач кафедри практичної психології

**ПРИНЦИПИ ОРГАНІЗАЦІЇ РОБОТИ ПРАКТИЧНОГО
ПСИХОЛОГА З ПРОФІЛАКТИКИ ДЕВІАНТНОЇ ПОВЕДІНКИ
ПІДЛІТКІВ (на прикладі агресивних підлітків)**

Актуальність дослідження. В умовах сучасної соціально-економічної кризи в Україні найбільш актуальними висвітлюються проблеми девіантної поведінки підлітків. У найбільш важкому становищі в сучасній ситуації опинилися підлітки, які зазнають відсутність розуміння, поваги з боку дорослих, а також відсутність умов для реального їх виходу на серйозні справи в суспільстві. Підлітки ще не мають можливості зайняти активну соціальну позицію, викликаючи почуття роздратування внаслідок соціальної невизначеності не тільки стосовно інших людей, але й до самого себе.

Мета дослідження – визначити психологічні чинники, що впливають на прояв агресивної поведінки у підлітків, та засоби її корекції в умовах освітнього закладу.

Методологічними засадами дослідження слугували головні положення генетичного підходу та вчення про детермінацію та закономірності розвитку психіки (Л.С. Виготський, Г.С. Костюк, О.М. Леонт'єв, С.Д. Максименко, С.Л. Рубінштейн), теоретико-методологічні положення про соціально-психологічну сутність людини, закономірності її соціалізації (Б.Г. Анан'єв, Л.І. Божович, М.И. Боришевський, І.С. Кон, Г.С. Костюк, С.Д. Максименко, Т.М. Титаренко), психологічні уявлення про природу і сутність феномена агресії (С.Л. Кравчук, О.М. Морозов, А.А. Реан, Ф.С. Сафуанов, Т.С. Яценко).

Вивчення відхилень у поведінці людини має свою багатовікову історію. Дослідження девіантної поведінки у світовій психологічній літературі представлені достатньо широко. Намагаючись пояснити розмаїтість у поведінці людей, Платон писав, що «боги, створюючи людей, підмішують у вихідний матеріал або глину, або залізо, або золото, і тим самим відводять людині роль обивателя, твердого воїна, блискучого мислителя. Але життя не завжди відповідає божественному приреченню». Гіппократ, який поділив людей на сангвініків, флегматиків, холериків і меланхоліків, намагався пояснити особливості їхньої поведінки кількістю рідини, що входить до складу «живлющих соків» організму – крові, слизу, жовчі, чорної жовчі. Отже, як зазначають дослідники, девіантною є поведінка, що не задовольняє соціальним очікуванням даного суспільства [2].

Девіантна поведінка (Deviant Behavior) – це дія людини (групи осіб), яка не відповідає офіційно встановленим нормам або нормам та очікуванням, які фактично склалися в даному суспільстві (культурі, субкультурі, групі) [1, с.22].

Девіантна поведінка – наслідок невдалого процесу соціалізації особистості, результат порушення процесів ідентифікації й індивідуалізації людини. Індивід легко впадає в стан «соціальної дезорганізації», коли культурні норми, цінності й соціальні взаємозв'язки відсутні, слабшають чи суперечать один одному. Девіантна поведінка, або поведінка, що відхиляється від норми, являє собою систему вчинків індивіда чи групи, що не відповідають загальноприйнятим нормам, внаслідок чого ці норми порушуються. Правильна та своєчасна діагностика та корекція девіантної поведінки дітей є актуальною проблемою сучасної практики соціалізації, навчання та виховання. Протиріччя, що мають місце в період демократизації суспільного життя, неправильне батьківське виховання, скорочення позашкільних закладів призводять до збільшення кількості дітей, поведінка яких виходить за межі освітньо-виховних та моральних норм. Усе це зумовлює необхідність корекції девіантної поведінки дітей та її науково-педагогічного забезпечення. Аналіз психолого-педагогічної літератури дав змогу визначити сутність девіантної поведінки,

згідно якої поняття «девіантна поведінка» інтерпретується як дії, вчинки, що не відповідають офіційно прийнятим у даному суспільстві нормам. Враховуючи значущість осмислення девіантної поведінки, у нашому дослідженні було визначено девіантну поведінку як негативні відхилення у поведінці дитини, що не відповідають освітньо-виховним та моральним нормам суспільства.

У процесі роботи, у межах вирішення поставлених завдань, були проаналізовані соціально-психологічні особливості та виявлена динаміка девіантної поведінки підлітків.

Серед соціально-психологічних особливостей підлітків, що призводять до шкільної дезадаптації, були виявлені такі:

- у поведінковій сфері (порушення стосунків з навколишніми, ухилення від вирішення проблем, невпевненість у собі, низький рівень самосприйняття);
- в афективній сфері (підвищена дратівливість, уразливість, стійкість негативних афектів, високий рівень тривоги, почуття провини);
- у мотиваційно-потребовій сфері (негативне відношення до своїх здібностей, несформованість ставлення до майбутнього, відсутність чітких життєвих цілей) [3, с.236].

Серед соціально-психологічних причин, що зумовлюють девіантну поведінку підлітка, ми виявили недоліки сімейного виховання, прорахунки школи, загальну дезадаптацію, прагнення стверджуватися будь-яким способом і в будь-якій малій групі, а особливо – серед підлітків.

Дослідження девіантної поведінки підлітків дозволило виділити такі її різновиди, як гіперактивність, агресивність, сором'язливість, відчуження, які пов'язані з соціальною дезадаптацією, педагогічною занедбаністю, відхиленнями у поведінці у зв'язку з соціальним сирітством. Причини виникнення подібної поведінки варіюються від біологічних: генетичні ускладнення та фізіологічні аномалії, до психологічних: психопатологія, порушення емоційно-вольової сфери, неврози, а також до соціальних – несприятливі умови сімейного виховання, негативний вплив та педагогічні недоліки навчально-виховного процесу.

Для запобігання девіантної поведінки, як показує практика, найбільш ефективною є первинна профілактика, а корекційна робота з підлітками, яка впроваджена на початкових етапах, зменшує ризик розвитку відхилень у тяжкі стадії. Згідно з цим продуктивним є виділення груп ризику в підлітковому середовищі, що дозволяє проводити цілеспрямовану комплексну роботу з обліком статево-вікових, соціальних і психологічних особливостей молоді. Отримані дані та їх аналіз дозволяють зрозуміти причини та прояви девіантної поведінки підлітків, що сприятиме визначенню напрямків профілактичної та корекційної роботи.

Впровадження профілактичних засобів у попередженні дезадаптації та девіації підлітків дозволяє значно поглибити коло знань про несприятливі фактори, що зумовлюють асоціальну поведінку неповнолітніх, і, в свою чергу, дає можливість істотно розширити сферу застосування виховно-профілактичних заходів для попередження відхилень у свідомості й поведінці підлітків. Для корекції молодіжних девіацій треба вживати комплекс заходів, серед яких можна відзначити застосування психокорекційних програм роботи з підлітками підвищеного рівня дезадаптації та девіації, відкриття спеціалізованих реабілітаційних установ та закладів охорони прав дітей, створення мережі спеціальних соціальних служб допомоги сім'ям і підліткам.

Обґрунтована та експериментально перевірена технологія корекційного впливу на підлітків з метою усунення девіантної поведінки. Визначено специфічні чотири типи учнів, які мають наявні прояви девіантної поведінки, склад яких досліджувався у науковій роботі і послідовно змінювався, що підтверджує ефективність запропонованих методик, технік та технологій.

Розроблена та апробована програма з психологічної корекції девіантної поведінки старшокласників. В дипломній роботі підтвердилися розробки соціально-педагогічної методики комплексної корекційної роботи з метою вироблення нових способів поведінки підлітків, які мають девіантні відхилення.

Результати наукового пошуку свідчать, що незважаючи на зростання актуальності проблеми девіації та важкості її вияву на сучасному етапі, ще

обмалює теоретичних і особливо практичних розробок щодо ефективної корекційної роботи з підлітками. У процесі дослідження було визначено та обґрунтовано організаційно-педагогічні умови корекції девіантної поведінки школярів. До них віднесено: урахування мети, завдань та функцій корекції девіантної поведінки; дотримання у процесі корекційної роботи з учнями найважливіших принципів діяльності педагогів та соціальних працівників; залучення дітей до осмислення та соціально-позитивного вирішення проблемних питань, що поступово корегують її поведінку. Соціально-психологічна експериментальна методика дозволила простежити динаміку зниження девіантної поведінки підлітків у процесі регулярного, цілеспрямованого педагогічного впливу, націленого на вироблення нових способів поведінки. Ефективності корекції девіантної поведінки сприяло використання традиційних форм і методів діяльності, таких як розповідь, рольова гра, приклад, щотижневі заняття, тренінги та інші форми роботи.

Робота практичного психолога зводиться до удосконалення й підвищення його професійної підготовки і комплексної та системної роботи з дітьми, що мають девіантні прояви поведінки, які можуть розглядатися як соціально-психологічні, педагогічні, правові і медичні проблеми. Вважається, що комплексна робота найбільш ефективна у формі впливу на умови і причини, які викликають девіантну поведінку, тобто, на ранніх етапах виникнення проблеми.

Література

1. Гишинский Я. Девиантология: социология преступности, наркотизма, проституции, самоубийств и других «отклонений». / Я. Гишинский – СПб: Издательство «Юридический центр Пресс», 2004. – 520 с.
2. Копытин А.И. Основы арт-терапии. / А.И. Копытин – СПб: «Лань», 1999. – 256 с.
3. Орбан-Лембрик Л.Е. Соціальна психологія: Підручник: У 2 кн. – Кн. 1: Соціальна психологія особистості і спілкування. / Л.Е. Л.Е. Орбан-Лембрик – К.: Либідь, 2004. – 576 с.

